

CANCER, CORONA OG KLIMAFORANDRINGER: OM ROBUSTHEDEN AF TILLIDEN TIL VIDENSKABEN I EN VERDEN AF KRISER¹

Af Torben E. Agergaard² & Kristian H. Nielsen³

I denne artikel undersøger vi tillid som psykosocialt fænomen med særligt fokus på at belyse de faktorer, der har indflydelse på individers og befolkningers tillid til videnskaben. Igennem en systemorienteret analyse viser vi, at tillid til videnskabelige eksperter er en implicit forudsætning for mange af det moderne menneskes handlinger i dagligdagen. Denne tillid kan dog ikke tages for givet, og faktorer, som individers personlige erfaringer og værdier, har betydning for, om de har tillid til eksperters omsætning og/eller overlevering af viden. Med henblik på at diskutere disse faktorer i et mere praksisorienteret perspektiv relaterer vi dem til de tre dimensioner duelighed, velvilje og integritet, som ifølge Mayer, Davis og Schoormans (1995) tillidsmodel får en aktør til at fremstå tillidsvækkende. Med disse dimensioner som analytisk ballast gennemgår vi den danske socioteknologiske kontrovers omkring HPV-vaccinen. Vi konkluderer, at selv om socioteknologiske kontroverser kan medføre midlertidig svækkelse af tilliden til videnskaben i dele af befolkningen, kan de i det lange løb være med til at sikre, at størstedelen af befolkningen udviser tillid, når videnskabelige eksperter forsøger at tackle tidens mest prominente kriser og risikofaktorer, som cancer, coronavirus og klimaforandringer.

Nøgleord: adfærd, coronavirus, eksperter, HPV-vaccine, socioteknologiske kontroverser, tillid, videnskab

---

1 Forfatterens bemærkninger: Artiklen er udarbejdet med økonomisk støtte fra Novo Nordisk Fonden (bevillingsnummer: NNF17SA0031308). Forfatterne erklærer ikke at have interessekonflikter i forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel. Henvendelser vedrørende artiklen bør stiles til Torben E. Agergaard, Institut for Matematik v. Aarhus Universitet, Ny Munkegade 120, 8000 Aarhus C. E-mail: ta@css.au.dk.

2 Cand.scient. i videnskabsstudier og videnskabelig assistent ved Center for Videnskabsstudier, Institut for Matematik, Aarhus Universitet.

3 Ph.d. i videnskabshistorie samt lektor og centerleder ved Center for Videnskabsstudier, Institut for Matematik, Aarhus Universitet.

1. Introduktion

Den globale kommunikationsvirksomhed Edelman har siden 2000 gennemført såkaldte tillidsbarometerundersøgelser i 28 lande – eller ”markeder”, som er Edelmans foretrukne betegnelse. Undersøgelserne måler befolkningens tillid til en række bærende samfundsinstitutioner: virksomheder, regeringer, medier og NGO’er. I den undersøgelse, der udkom i starten af 2020, vel at mærke før COVID-19 havde udviklet sig til en global pandemi, opnåede ingen af de fire institutioner en overvejende grad af tillid. Det fik CEO Richard Edelman til at konkludere, at vi stod med et globalt tillidsparadoks: Med en stærk økonomi og en milliard flere mennesker løftet ud af fattigdom i løbet af de seneste 20 år burde der være tillid til samfundets institutioner, men sådan så det bare ikke ud (Edelman, 2020a).

Dette tillidsparadoks synes at have fået en ekstra dimension med udbruddet af COVID-19-pandemien. I en opdateret måling af Edelmans tillidsbarometer fra maj 2020 var der en markant fremgang i den globale tillid til de undersøgte institutioner. Specielt var fremgangen i befolkningens tillid til de nationale regeringer opsigtsvækkende stor (Edelman, 2020b). Det er bemærkelsesværdigt, eftersom pandemien har ført til store stigninger i arbejdsløsheden i mange lande med usikkerheder på nationale og globale markeder til følge. Netop økonomisk ulighed og usikkerhed plejer at være en væsentlig årsag til vakkende tillid til samfundets bærende institutioner – men tilsyneladende ikke under en global sundhedskrise.

Sat på spidsen kan man sige, at tillidsparadokset kommer til udtryk gennem et umage parløb mellem tillid og nogle typer af globale kriser. I hvert fald synes coronakrisen at have vekslet den globale tillidskrise til en tillidsboble, hvor borgere, i hvert fald for en stund, udviser stor tiltro til de eksperter og institutioner, der håndterer krisen. Også herhjemme blev denne tendens genfundet i en undersøgelse fra TrykFonden blandt lidt mere end 1000 danskere i ugen efter regeringens beslutning om at lukke Danmark ned. Undersøgelsesrapporten konkluderede, at danskerne havde givet en ”historisk” stor tillids erklæring til de traditionelle autoriteter i samfundet (Hede, Jørgensen, & Andersen, 2020).

Selv om de nævnte undersøgelser kun i begrænset omfang relaterer sig til befolkningens tillid til videnskaben, der er det primære genstandsfelt i denne fremstilling, er det umage og paradoksale parløb mellem visse typer af kriser og tillid værd at fremhæve her. Det illustrerer nemlig, hvordan en invasion af en usynlig og ”farlig gæst” får borgere til at sætte deres lid til de aktører, der spiller en afgørende rolle for håndteringen af den ukendte trussel. Sagt med andre ord har den fælles kamp mod ”den ydre fjende” med arnested i den kaotiske og lunefulde verden af mikrober resulteret i et slags tillidsprivilegium, der i hvert fald for en stund omfatter en række af samfundets bærende institutioner.

Ja, også videnskaben, der under coronakrisen blandt andet har været personificeret ved nøgterne og rolige talspersoner fra de danske sundhedsmyndigheder samt myreflittige vaccineforskere på landets universiteter, har nydt godt af dette tillidsprivilegium. Og Sundhedsstyrelsens direktør, Søren Brostrøm, opnåede da også den højeste tillidsscore af de aktører, der indgik i TrygFondens undersøgelse (Hede et al., 2020). Men netop når det kommer til videnskaben, er den høje tillid ikke kun et coronafænomen. En nylig undersøgelse fra Gallups Wellcome Global Monitor gav et unikt indblik i 140 landes tillid til videnskab, som viste, at 72 % af de omkring 140.000 respondenter havde tillid til videnskaben, og det, til trods for at 57 % samtidig indrømmede ikke at have et kendskab til den (Gallup, 2019, p. 6). Også herhjemme fandt en lignende, om end meget mindre, undersøgelse fra YouGov i 2017, at danskere nærer høj tillid til ”tekniske eksperter” og ”forskere fra universiteter”. I undersøgelsen svarede 60 % af de adspurgte, at de i høj eller meget høj grad har tillid til forskere fra universiteterne, hvilket rangerede forskere som den aktør i undersøgelsen, som danskerne havde størst tillid til (Heinemeier, 2017).

Videnskaben synes altså at have et tillidsprivilegium, der er mere stabilt i sammenligning med andre vitale institutioner i samfundet. Dog skal vi ikke langt tilbage for at finde eksempler på, at selv ikke videnskaben og dens eksperter kan tage befolkningens tillid for givet. Tilbage i 2013-15 førte kritiske mediehistorier om formodede tilfælde af bivirkninger til, at en stor gruppe forældre udsatte eller helt fravalgte at vaccinere deres døtre mod HPV til trods for sundhedsmyndighedernes og prominente ekspertorganisationers klare anbefaling af vaccinen. Igennem de sidste ti år har vi også set eksempler på større eller mindre grupper af borgere, der har mobiliseret sig imod deponering af radioaktivt affald eller opførelsen af nye vindmøller. Også her har det ført til socioteknologiske kontroverser, hvor videnskabelige eksperter i forsøget på at løse overordnede problemer skaber nye bekymringer i dele af befolkningen. Eksempler som disse fordrer vigtige spørgsmål om, hvad der får (dele af) befolkningens tillid til videnskabelige eksperter til at vakle, og hvor robust tilliden til videnskaben egentlig er.

I denne artikel undersøger vi derfor individers og befolkningens tillid som fænomen, med særligt fokus på tillid til videnskaben samt de faktorer, der undertiden medfører, at tilliden til videnskaben svækkes. Vi beskriver tillid som en forventning om et positivt udkomme i menneskelige relationer (sociale, institutionelle etc.), hvor dimensioner som læring, viden og ekspertise ofte spiller en stor rolle. Tillid er dermed et psykosocialt fænomen, der igennem usynlige netværk af positive forventninger knytter et individs adfærd sammen med potentielle handlinger hos andre individer. Netop den psykosociale karakter af tillid som fænomen gør det relevant at søge indsigter fra psykologien i denne undersøgelse af relationer mellem tillid, viden og ekspertise.

Ved at tilgå tillid i termer af adfærd frem for udelukkende som holdnings-tilkendegivelser i spørgeskemaundersøgelser inviterer vi til at anskue tillid til videnskaben i et funktionsanalytisk og systemorienteret perspektiv inspireret af Luhmann (1973/1999). Mange sociale og teknologiske systemer i det moderne samfund, som eksempelvis finansielle transaktionssystemer, sundhedssystemer og vaccinationsprogrammer, er bygget op af og vedligeholdet med brug af ekspertviden. Selv om det for de fleste menneskers vedkommende ikke fordrer indgående viden og tekniske kundskaber at betjene eller indgå i systemerne, kræver det tillid til eksperternes omsætning og/eller overlevering af viden. Da denne tillid i mange situationer bliver udvist nærmest pr. refleks kan den være svær at få øje på, endsige at måle. Ved hjælp af indsigter fra blandt andet social-, kognitions- og læringspsykologien vil vi dog udpege en række faktorer, der har indflydelse på individers tillid til andres omsætning og/eller overlevering af viden, herunder retrospektive erfaringer samt sociale og kulturelle værdier.

Med henblik på at omsætte disse observationer til et mere praksisnært perspektiv på spørgsmålet om tillid til videnskaben beskriver vi de tre dimensioner, som ifølge Mayer, Davis og Schoorman (1995) er nødvendige for, at en aktør betragtes som tillidsvækkende: duelighed, velvilje og integritet. Selv om de tre dimensioner oprindeligt er fremsat i en organisationspsykologisk kontekst, viser vi her, at borgeres vurdering af eksperters duelighed, velvilje og integritet er afgørende for deres tillid til videnskaben. For yderligere at belyse dette forhold anvender vi dimensionerne som ballast i en analyse af den danske HPV-vaccinekontrovers og trækker desuden afslutningsvist paralleller til andre nyere danske socioteknologiske kontroverser, herunder nedlukningen af Danmark under coronakrisen.

Vi konkluderer, at sådanne kontroverser er uundgåelige udfordringer, der medfører svækkelse af tilliden til (dele af) videnskaben i (dele af) befolkningen. Som andre af samfundets institutioner, der har nydt en høj grad af tillid ved deres aktive forsøg på at håndtere coronakrisen, er også videnskabens tillidsprivilegium i høj grad et resultat af et løfte om at finde løsninger, der dæmper op for de mest prominente kriser og risikofaktorer i vor tid, såsom cancer, corona og klimaforandringer. De stridigheder og mindre svækkelser af tilliden, som socioteknologiske kontroverser uundgåeligt medfører, kan give os indsigt i, om videnskaben i borgeres optik angriber de væsentligste problemer og finder de bedste løsninger, eller om problemernes udlægning og/eller potentielle løsninger bør korrigeres. Derfor kan kontroverser også være med til at opretholde tilliden til videnskaben i det lange løb.

Vi vil i denne artikel bruge begreberne *videnskab* og *videnskabelige eksperter* i en bred forstand. Med videnskab mener vi enhver aktivitet, hvor videnskabelige eksperter udvinder, omsætter og/eller overleverer viden, eksempelvis gennem teknologisk innovation, formidling (videnskabelig eller populær) eller rådgivning af beslutningstagere. Begrebet *videnskabelige eksperter* afgrænser vi dog til kun at omfatte personer, der igennem skoling og

formelle kvalifikationer har opnået indsigt og kompetencer til at kunne praktisere inden for et højt specialiseret fagfelt og/eller bidrage til at udvikle feltet. Vi anerkender, at forskellige former for ekspertise til tider også findes uden for den konventionelle sfære af eksperter, men det ligger uden for rammerne af denne fremstilling at diskutere dette nærmere (se dog Collins & Evans, 2007).

2. Konceptualisering af tillid til videnskaben

I mange populære definitioner bliver tillid karakteriseret som et udtryk for en lid til, at nogen eller noget er til at regne med. Sådan bliver begrebet for eksempel beskrevet i mange af de gængse ordbogsdefinitioner, som hos netencyklopædien Den Store Danske, der beskriver tillid som ”troen på pålidelighed hos en anden person” (Tillid, 2009). Tillid bliver derfor gerne forstået som en forventning om, at andre mennesker er i stand til at overholde sociale spilleregler eller normer (Svendsen, 2012, p. 15).

Der er dog to væsentlige indvendinger imod en sådan forståelse af tillidsbegrebet. For det første er tilregnelighed, pålidelighed og ”evnen” til at overholde normer ikke altid tilstrækkelige betingelser for tillid. Hvis en chef for eksempel betror en medarbejder en vigtig opgave, har det naturligvis talt til medarbejderens fordel, at vedkommende overholder normer for godt medarbejderskab, som for eksempel pligtopfyldenhed og samarbejdsvillighed. Men i sidste ende bygger chefens tillid til medarbejderen også på, at medarbejderen er den bedst egnede til at løse opgaven. Ud over personlige egenskaber, såsom pålidelighed og tilregnelighed, bygger chefen med andre ord også sin tillid på en vurdering af medarbejderens faglige kvalifikationer.

For det andet kan særligt begreber som tilregnelighed og pålidelighed nemt forveksles med begrebet forudsigelighed (Mayer, Davis, & Schoorman, 1995). Dog vinder en person ikke nødvendigvis tillid blot ved at udvise et forudsigeligt adfærdsmønster. Tværtimod kan det modsatte også være tilfældet, for eksempel hvis en person har for vane konsekvent at fortælle betroede hemmeligheder videre. Desuden er tillid netop en nødvendighed, så snart total forudsigelighed hører op. Tillid indebærer altid en risiko, og uanset hvordan vi over for os selv begrundet tilliden til andre, vil vi aldrig kunne sikre os imod at blive snydt. Tillid fordrer derfor altid en vilje til at gøre sig sårbar over for andres handlinger (ibid., p. 712). Eller som den tyske sociolog Niklas Luhmann (1973/1999, p. 62) udtrykker det, er og bliver tillid et ”vovestykke”.

Som vi ser det, ligger essensen af tillid dermed i individers forventninger om et positivt udkomme af andre menneskers handlinger i situationer, hvor det ikke er muligt med sikkerhed at forudsige, hvordan den betroede handler i praksis. Hvad der imidlertid definerer et positivt udkomme, afhænger dog altid af konteksten. I nogle situationer er normoverholdelse tilstrækkeligt for,

at tilliden er indfriet, som for eksempel når vi forventer, at vi kan invitere en god ven på besøg, uden at vedkommende i smug stjæler fra os. I andre situationer er forhold, som en persons kvalifikationer, afgørende for, at vi viser dem tillid.

Når vi taler om tillid, taler vi ikke kun om tilliden til de mennesker, vi omgås i det daglige. Det moderne samfund er i høj grad bygget op omkring relationer mellem mennesker, der sjældent eller aldrig møder hinanden. Man skelner derfor også mellem forskellige typer af tillid. *Individuel tillid* er den, vi udviser til personer i vores nære relationer eller grupperinger, mens den *socialle tillid* er rettet mod mennesker, som vi deler sociale fællesskaber med, selv om vi aldrig lærer dem at kende (Svendsen, 2012, p. 13). Vi udviser for eksempel social tillid til beboere i vores nabolag, når vi parkerer cyklen i skuret foran vores lejlighed, i forventning om at den står samme sted næste morgen.

Borgeres forventninger om retfærdighed og effektivitet hos offentlige institutioner er en tredje type af tillid, der tit betegnes som *institutionel tillid* (Sønderskov & Dinesen, 2015). Typisk er der her tanke på lovgivnings- og forvaltningsinstitutioner, såsom Folketinget, kommuner, politiet og domstolene. Men også offentlige ekspert- og forskningsinstitutioner, som for eksempel universiteter, myndigheder og styrelser, er en del af det landskab af aktører, der er omfattet af den institutionelle tillid.

Videnskaben og ekspertviden eksisterer dog langt fra kun i regi af offentlige ekspertinstitutioner. Mennesker interagerer konstant med ekspertviden i de systemer (f.eks. sociale og/eller teknologiske), vi indgår i. Det sker eksempelvis, når vi modtager vidensoverleveringer gennem radio og tv, er i konsultation hos lægen eller benytter dankortterminalen i supermarkedet. Derfor kan tillid til videnskaben ikke kun begrebsliggøres som institutionel tillid. I nogle tilfælde kommer den også til udtryk som individuel tillid, som for eksempel når en patient udviser tillid til sin faste familielæge. I dette tilfælde er tilliden ikke blot en positiv forventning om, at lægevidenskaben er i stand til at løse det problem, man møder op til konsultationen med, men også en forventning om, at familielægen er en dygtig og hjælpsom repræsentant for lægevidenskaben.

I særdeleshed er mange af vores handlinger i dagligdagen også et udtryk for en social tillid til videnskabelige eksperter. Mange systemer i det moderne samfund er et resultat af symbioser mellem enkeltpersoners dybdegående viden om specifikke fagområder. Det kræver sjældent den store viden at indgå i systemet, ej heller fordrer det, at vi kender de personer, der har etableret systemet eller sørger for at vedligeholde det. For eksempel betjener de fleste mennesker dankortterminaler uden at bekymre sig om, hvem og hvad der får transaktionssystemet til at fungere.

Til gengæld er tillid en nødvendig forudsætning for at interagere med systemerne (Schneier, 2012, pp. 1-14). For hvis vi hver især skulle tilegne os en dybdegående forståelse af al den viden, der bliver omsat og formidlet

omkring os, ville vi løbe tør for timer i døgnet. Tillid kan derfor betragtes som en social mekanisme, der er nødvendig for at reducere den voksende kompleksitet af systemer i vores moderne samfund (Giddens, 1990; Luhmann, 1973/1999).

At tillid til ekspertviden i mange henseender optræder som en social mekanisme – nærmest en rutinesag – betyder, at den er nem at overse og tage for givet. Det er langt nemmere at få øje på den, når den bliver svækket eller forsvinder helt, idet det kan hæmme funktionaliteten af systemer, hvor tillid til eksperter og deres omsætning og overlevering af viden er fundamental. Vi vil senere diskutere nogle konkrete eksempler i form af socioteknologiske kontroverser, hvor svækkelse af borgeres tillid udfordrer socioteknologiske systemer, som eksempelvis et vaccinationsprogram. Dette kræver imidlertid, at vi i første omgang kigger nærmere på nogle af de faktorer, der har indflydelse på individers tillid til andres omsætning og overlevering af viden.

3. Gode erfaringer og fælles værdier: Heuristiske værktøjer i tillidsvurderinger

Som beskrevet ovenfor er tillid en væsentlig drivkraft for menneskers adfærd i de utallige situationer, hvor det er svært, endsige umuligt, at efterprøve den viden, der er nødvendig for at forudsige situationernes udfald. Men netop fordi tillid altid kommer med en risiko, må vi gribe til mere eller mindre heuristiske værktøjer, når vi vurderer, om vi tør at løbe den. Et oplagt værktøj, der er velkendt fra blandt andet social- og læringspsykologien, er at vurdere tillid i en given situation ud fra tidligere oplevelser fra lignende situationer (Rotter, 1980). Konkret betyder det for eksempel, at vores tillid til et socialt og/eller teknologisk system stabiliseres og forstærkes over tid, hvis vi gang på gang erfarer, at det forventede udfald indtræffer; at dankortterminalen i den lokale butik ikke lænser vores konto, eller at lægen anviser os behandlinger, der virker.

Vi løber dog hurtigt ind i det problem, at vores egen erfaringshorisont er begrænset, og at vi derfor ofte må forlade os på andre menneskers vidensoverleveringer, skriftlige såvel som mundtlige. Igen er tillid til informanter et afgørende mål for vores grad af tiltro til, at den overleverede viden er korrekt. Nogle mennesker ved, hvad de taler om, andre gør ikke. Den amerikanske filosof Patrick Wilson (1983, p. 13) bruger betegnelsen *kognitiv autoritet* om de personer eller kilder, hvor vi i udgangspunktet sætter vores lid til, at de ved, hvad de taler om.

Også her har vi en mængde mentale værktøjer, der gør os i stand til at vurdere, hvem der er vores kognitive autoriteter. Igen spiller det ind i vores vurdering, hvor pålidelig informanten har været i andre sammenhænge. Faktisk er dette et værktøj, som selv mindre børn anvender for at afgøre, hvem de har tillid til. Lærings- og socialpsykologiske eksperimenter viser blandt

andet, at børn helt ned til tre-fireårsalderen er selektive, i forhold til hvilke informanternes udsagn de tager for gode varer. De baserer deres tillid på, hvor tit informanter ved tidligere lejligheder har taget fejl eller udvist tegn på uvidenhed. Når børn skal lære noget nyt, vil de være tilbøjelige til at efterspørge information fra de informanter, der tidligere har givet dem de overleveringer, der stemmer mest overens med den viden, de allerede besidder. Børn vil i udgangspunktet også møde udsagn fra denne type informanter med mindre skepsis (Harris, 2007).

Ud over at dette viser, at selv små børn trækker på deres erfaringer, når de vurderer tilliden til andre, er det også et godt eksempel på, at børn bruger deres kognitive autoriteter til at afgøre, hvad de betragter som gangbar viden. Også for voksne har vidensbegrebet på samme måde en social dimension, idet et individs viden ofte etableres i regi af sociale fællesskaber af personer, som individet i forvejen har tillid til. Mere generelt er det inden for socialpsykologien velkendt, at sociale grupper har stor betydning for individers identitet og deres relation til verden omkring dem. Man bruger derfor begrebet *social identitet* til at beskrive, hvordan sociale grupper, blandt andet karakteriseret ved fælles opfattelser, normer og værdier, internaliserer sig i enkelte individer (Franzoi, 2006, p. 83).

Flere kognitions- og socialpsykologiske teorier giver forklaringer på, hvorfor sociale identiteter har stor betydning for, hvordan vi opfatter troværdigheden af vidensoverleveringer. En af disse er teorien om motiveret tænkning, der forklarer individers tillid eller mangel på samme som et slags identitetsforsvar. I korte træk kan motiveret tænkning defineres som individers tendens til at forme deres vurderinger af ny information ud fra underliggende mål eller hensigter, der ikke har noget at gøre med informationens sandhedsværdi (Kahan, 2013, p. 408). Det betyder blandt andet, at individer selektivt opsøger eller tolker ny information i overensstemmelse med de anskuelser, de har i forvejen. Ifølge den amerikanske juraprofessor med speciale i gruppers indflydelse på den menneskelige kognition Dan M. Kahan (ibid.) er individers tilhørsforhold til en gruppe en væsentlig faktor, der kan generere motiveret tænkning. I denne situation kan de enkelte gruppemedlemmer bevidst eller ubevidst bearbejde information ud fra et underliggende mål om at fastholde – eller måske endda fremme – sin agtelse og position i gruppen.

Ifølge Kahan (2013) er motiveret tænkning i særdeleshed udtalt i grupper defineret af et bestemt holdnings- eller værdisæt af eksempelvis politisk karakter. I denne situation kan det være problematisk – og måske endda decideret skadeligt – for gruppens medlemmer at tillægge sig holdninger, der er i uoverensstemmelse med dem, der har formet gruppen. Dette kan føre til ringere agtelse eller sågar eksklusion af gruppen, hvormed det pågældende medlem kan risikere at miste de emotionelle eller materielle fordele, der kan være ved at være en del af fællesskabet. Derfor kan motiveret tænkning ifølge Kahan (ibid., p. 408) anses for at være et ”identitetsmæssigt selvforsvar”,

hvormed et gruppemedlem ruster sig mod empiriske vurderinger, der går imod de grundlæggende holdninger i vedkommendes gruppe.

I mange situationer kan et sådant "identitetsforsvar" synes at være forholdsvist omkostningsfrit for det enkelte gruppemedlem. Så længe der ikke er deciderede risici forbundet med at forblive konform i forhold til en social gruppes overordnede værdier, vil det oftest være klart det mest bekvemme for gruppens medlemmer. Imidlertid viser flere empiriske studier fra blandt andet Kahan og hans kollegaer, at sociale identiteter kan påvirke et individs opfattelse af, hvad der er risikabelt og/eller fordelagtigt. I forsøgene gav det sig blandt andet til udtryk, når forsøgspersonerne vurderede risici versus fordele ved sundhedsmæssige og sociale tiltag, såsom vacciner, nanoteknologi og den amerikanske våbenlovgivning (Braman, Kahan, Slovic, Gastil, & Cohen, 2007; Kahan, Braman, Cohen, Gastil, & Slovic, 2010; Kostovičová, Bašnáková, & Bačová, 2017).

Et aspekt af disse undersøgelser, hvor forsøgspersonernes værdier havde afgørende betydning, angik deres opfattelse af meningsdannere og eksperter argumenter for, at et givent tiltag var henholdsvis risikabelt eller fordelagtigt. I særdeleshed var dette udtalt, når forsøgspersonerne på forhånd kun havde ringe kendskab til det tiltag, som de på baggrund af eksperter og meningsdanners udtalelser blev bedt om at vurdere. I forsøgene blev deltagerne indledningsvist blandt andet bedt om at besvare en række holdnings- og værdispørgsmål, hvorudfra forskerne bag forsøgene kunne karakterisere dem i termer af deres ideologiske ståsted. Herpå blev respondenterne bedt om at vurdere fordele versus risici ved blandt andet nanoteknologi og HPV-vaccinen. Nogle af forsøgspersonerne blev desuden eksponeret for fiktive meningsdanners holdninger til de respektive teknologier. I den forbindelse kunne forsøgspersonerne også læse korte tekster om meningsdanners overordnede ideologiske overbevisninger.

Forsøgene indikererede, at de deltagere, der i mindre grad var bekendt med teknologierne, tenderede til at lade sig guide af de meningsdannere, der besad de samme overordnede ideologiske overbevisninger som dem selv. Og i mange tilfælde var det endda uden større betydning, om meningsdannerne var for eller imod de teknologier, som forsøgspersonerne blev bedt om at vurdere. Studierne peger dermed på, at individers tillid til blandt andet eksperter overleveringer af viden og udformning af argumenter kan påvirkes af, i hvor høj grad de identificerer sig med de underliggende holdninger og værdier, der præsenteres i sammenhæng med overleveringen. Og netop dette forhold kan påvirke, om et individ opfatter eksempelvis en ny teknologi som risikabel eller som en plausibel løsning på et væsentligt problem.

4. Tillidsvækkende egenskaber: Duelighed, velvilje og integritet

Vi har ovenfor påpeget en række forhold, der er afgørende for stabiliteten af tillid i relationer, hvor videnskabelig viden og vidensoverleveringer indgår. I mange dagligdagssituationer afprøver vi mere eller mindre bevidst, om eksperterets omsætning og/eller formidling af viden resulterer i de udfald, vi forventer, og tillid kan her være selvforstærkende, hvis det forventede udfald forekommer konsekvent. I modsat fald kan det føre til en svækkelse af tillidsrelationen. Begrænsningerne i vores erfaringshorisont betyder dog, at vi i mange situationer også må forlade os på vidensoverleveringer, herunder overleveringer fra videnskabelige eksperter. Her er tillid blandt andet afgjort af, om informantens overleveringer er i overensstemmelse med den viden, vi har i forvejen, men også af, hvorvidt vi føler, at informanten kommunikerer ind i de holdninger og værdier, som vi identificerer os med.

Vi vil her galvanisere disse pointer ved at opstille en karakteristik af helt centrale elementer, der er nødvendige for, at borgere opfatter eksperter som tillidsvækkende. Forskning inden for specielt organisationspsykologien leverer mange bud på egenskaber, der er essentielle for, at en aktør fremstår tillidsvækkende. Dette har blandt andet resulteret i et utal af lister og modeller, der karakteriserer disse egenskaber. Mayer, Davis og Schoormans (1995, p. 718) litteraturgennemgang gav anledning til en tabel med 23 forskellige referencer til sådanne lister publiceret i 1995 eller før, og siden er der kun kommet flere lister og modeller til (se bl.a. Brown, 2017, pp. 38-39; Rotenberg, 2018, p. 9).

Af to årsager vil vi her anvende de tre egenskaber dueligthed (*ability*), velvilje (*benevolence*) og integritet (*integrity*), som Mayer, Davis og Schoorman (1995) beskriver i deres egen model for tillid. Dels fordi forskernes egen litteraturgennemgang viser, at mange af de øvrige lister fremhæver disse eller lignende egenskaber, og dels fordi forskernes model tager højde for, at tillid er et sammenspil mellem den betroedes handlinger og den subjektive opfattelse af disse hos den, der udviser tillid. Vi vil ikke gennemgå hele Mayer, Davis og Schoormans (ibid.) model her, men kun fokusere på de tre tillidsvækkende egenskaber, og hvordan man kan oversætte dem fra en organisationspsykologisk kontekst til spørgsmålet om tillid til videnskaben.

I den forbindelse er det værd at bemærke, at de tre egenskaber primært er fokuseret på tillid mellem enkeltpersoner. De kan for eksempel anvendes til at analysere, hvornår en medarbejder i en given organisation har tillid til sin chef, men i sig selv siger de mindre om, hvad der får en medarbejder til at have tillid til organisationen som helhed. På samme måde siger dimensionerne umiddelbart mere om tilliden til videnskabelige eksperter end til selve videnskaben som institution.

Dog er der et refleksivt forhold mellem videnskabelige eksperter og videnskaben som institution, der betyder, at tillid til videnskaben er betinget af tillid til dens eksperter og omvendt. For på samme måde som chefen ofte

fremstår som repræsentant for selve organisationen, kan man også anskue videnskabelige eksperter som repræsentanter for deres videnskabelige fagfelt, karakteriseret ved dets metoder og praksisser samt de socioteknologiske systemer, der udspringer fra det. Og også den anden vej rundt kan borgeres tillid (eller mangel på samme) til fagfeltets metoder, praksisser og systemer have stor indflydelse på opfattelsen af eksperternes duelighed, velvilje og integritet. Derfor er disse tre tillidsvækkende egenskaber relevante for videre analyser af tilliden til såvel videnskabelige eksperter som videnskaben som fænomen.

4.1. Duelighed

Opfattelsen af en persons duelighed omfatter den mængde af evner, kompetencer og karakteristika, der giver personen mulighed for indflydelse inden for et bestemt felt (Mayer, Davis & Schoorman, 1995, p. 717). Her er det vigtigt at understrege, at der altid er tale om en persons duelighed inden for et afgrænset felt, da en person sagtens kan blive betroet indflydelse inden for bestemte områder, selv om personen bliver betragtet som uduelig i andre henseender. Videnskabelige eksperters duelighed bliver gerne vurderet ud fra deres evner til at omsætte og kommunikere deres faglige viden. Typisk bliver sådanne vurderinger foretaget af fagfæller, eksempelvis ved publiceringer af artikler i videnskabelige tidsskrifter. Fagfælle-vurderinger kræver oftest, at bedømmeren også har ekspertise og kompetencer inden for det samme eller lignende afgrænsede fagfelt som den ekspert, der får vurderet sit arbejde.

Der kan dog også opstå situationer, hvor lægfolk vurderer eksperters duelighed. Collins og Evans (2007) beskriver forskellige ”meta-ekspertkriterier”, som giver personer uden specialiseret ekspertviden mulighed for at vurdere eksperters duelighed. Hovedsageligt er der dog tale om tilbageskuende forhold, såsom eksperternes meritter, erfaringer og track record. Ekspertudsagn, der senere viser sig at være behæftet med fejl, kan undertiden føre til en ringere agtelse af ekspertens duelighed, i stil med det tidligere beskrevne princip om, at vidensoverleveringer behæftet med fejl gerne medfører, at modtageren devaluerer informanten som kognitiv autoritet fremadrettet. I forlængelse heraf kan vurderinger af eksperters meritter og track-record også udvides til at omfatte meritter og track-records for de metoder og systemer, som eksperterne repræsenterer. Hvis eksempelvis et medicinsk tiltag over tid viser sig at være uvirksomt eller decideret fejlslagent, vil der ofte blive sæt tvivl om dueligheden hos de eksperter, der i første omgang blåstemplede det.

I nogle tilfælde kan lægfolk dog også tilegne sig en så stor indsigt i et specifikt fagområde, at det er muligt for dem at vurdere eksperters faglighed uden at skele til deres erfaring, meritter og track-record. Et eksempel er patientgrupper med en hidtil underbelyst sygdom, der gør det nødvendigt, at eksperter og patienter tilegner sig ny viden i fællesskab (Collins & Pinch, 2005). På den anden side kan det også være problematisk, når lægfolk ud fra

deres egen viden vurderer eksperterens duellighed. Vurderingerne kan være drevet af novicers overdrevne tiltro til deres egen viden, hvilket er velbeskrevet af den såkaldte Dunning-Kruger-effekt (Kruger & Dunning, 1999). Effekten er et resultat af, at novicers begrænsede viden inden for et område gør det svært at identificere begrænsningerne, eller sagt på en anden måde: Jo mindre man ved om et område, desto sværere er det at vide, hvor meget man ikke ved.

4.2. Velvilje

Hos Mayer, Davis og Schoorman (1995, p. 718) betegner velvilje forventningen om, at den betroede har et ønske om at udvise godgørenhed over for den, der udviser tillid, og at dette ønske rækker ud over den betroedes egne interesser. Velvilje er altså karakteriseret ved godgørende handlinger, der gennemføres, uafhængigt af om den betroede opnår ydre belønninger, såsom økonomisk profit eller forfremmelse. Handlingerne skal så at sige kunne bære lønnen i sig selv.

Når det kommer til videnskabelige eksperter, bliver deres velvilje vurderet, på baggrund af hvorvidt det lader til, at de har et oprigtigt ønske om at bruge deres viden til at gavne samfundet. Et aspekt her er, at borgerne føler, at eksperterne er med til at producere ny viden og teknologi, der kommer samfundet til gode. Men netop da borgernes opfattelser og værdier er individuelle og variable over tid, kan det være svært på forhånd at sige, hvad der er ”i borgernes interesse”. Og som vi skal se senere, kan dette være en væsentlig kim til kontroverser.

4.3. Integritet

Ifølge Mayer, Davis og Schoorman (1995, p. 719) bliver den betroedes integritet vurderet, på baggrund af hvorvidt personen lever op til principper og standarder, som ifølge den, der viser tillid, karakteriserer passende opførsel. Tit er principperne fastlagt ud fra mere eller mindre udtalte sociale spilleregler, der kan variere fra én kontekst til en anden. At ankomme til en aftale ti minutter efter det aftalte tidspunkt kan i nogle sammenhænge være acceptabelt. I andre sammenhænge kan der være højere standarder for punktlighed, og brud på disse kan medføre en ringere agtelse af den betroedes integritet.

Hvad der betragtes som god praksis for forskere og videnskabelige eksperter, er en løbende diskussion og kan variere mellem sektorer. Desuden findes der et væld af både nationale og internationale retningslinjer med principper og standarder for forskningsintegritet og god videnskabelig praksis. Herhjemme har samtlige danske universiteter tilsluttet sig ”Den danske kodeks for integritet i forskning” fra 2014 (Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2014). Kodeksen udpeger specielt tre principper, der bør overholdes i alle stadier af forskningsprocessen:

- **Ærlighed:** Forskere skal være ærlige og balancerede, når de rapporterer målsætninger, metoder, resultater, konklusioner osv.
- **Gennemsigtighed:** Forskere skal være åbne omkring deres metoder, resultater, konklusioner, potentielle interessekonflikter osv.
- **Pålidelighed:** Forskere og øvrige involverede forskningspartnere holdes ansvarlige for deres forskning, herunder korrektheden og pålideligheden af deres resultater.

Disse principper er nødvendige at overholde, for at forskere kan opretholde deres integritet, både internt i forskersamfundet og i særdeleshed også i samfundet generelt. Sådanne principper er dermed et udtryk for, hvad både forskere selv og det omkringliggende samfund betragter som ”god opførsel” fra de danske forskningsinstitutioner.

4.4. Opsummering

De tre ovenstående dimensioner giver et godt indblik i de parametre, som den brede befolkning anvender i deres vurdering af tilliden til videnskabelige eksperter. Med andre ord fører det til markante svækkelser af tilliden til eksperter og i sidste ende også til dele af videnskaben på et mere overordnet plan, hvis eksperterne i borgernes optik ikke udviser en tilstrækkelig grad af duelighed, velvilje og/eller integritet. De tre dimensioner relaterer derfor til faktorer, såsom erfaringer og personlige værdier, som vi tidligere beskrev som afgørende for, at individer (her borgere) har tillid til eksperters omsætning og overlevering af viden. Disse relationer kan udtrykkes gennem følgende spørgsmål:

- **Duelighed:** Er det borger X’ erfaring, at ekspert eller ekspertorganisation Y er fagligt kompetent i sin omsætning- og/eller retvisende i sin overlevering af viden? Er det eksempelvis X’ erfaring, at Y ud fra sit fagfelts metoder og procedurer skaber løsninger på samfundets problemer, der faktisk virker?
- **Velvilje:** Er det borger X’ indtryk, at ekspert eller ekspertorganisation Y oprigtigt ønsker at forbedre samfundet for X og hendes/hans medborgere? Hertil kommer også spørgsmålet, om eksperternes løsninger på samfundets problemer harmonerer med X’ værdier.
- **Integritet:** Bedriver ekspert eller ekspertorganisation Y videnskab på en måde, der stemmer overens med borger X’ værdier for god praksis? Dette er både et spørgsmål om, hvorvidt X og Y er enige om det sæt af værdier, som Y skal leve op til, og om Y faktisk formår at leve op til værdierne i praksis.

Vi vender os nu mod den danske HPV-vaccinekontrovers, der repræsenterer et nyligt eksempel på, hvordan tilliden til videnskaben og dens eksperter kan dale i dele af befolkningen.

5. Når tilliden svækkes: Den danske HPV-vaccinekontrovers

Herhjemme såvel som i andre lande er HPV-vaccinen en af de nye medicinske teknologier, der har været genstand for mest offentlig bevågenhed igennem det seneste årti. Bevågenheden skyldes i høj grad, at vaccinen er et medicinsk nybrud, idet den er blevet udråbt til at være ”verdens første kræftvaccine” (se bl.a. Erngaard, 2006). Vaccinen beskytter imod visse højrisikotyper af human papillomavirus (HPV), som er en familie af vira, der overføres ved seksuel kontakt. De fleste HPV-infektioner forsvinder af sig selv, men for enkelte højrisikotyper, som HPV-16 og -18, kan infektionerne forårsage celleforandringer, der kan føre til en række kræftsygdomme. Vaccinen beskytter imod HPV-16 og -18 samt enkelte andre HPV-typer.

Selv om HPV-relaterede kræftsygdomme kan forekomme både hos kvinder og mænd, er livmoderhalskræft den mest udbredte. I 2007 udfærdigede en tværfaglig arbejdsgruppe nedsat af Sundhedsstyrelsen en medicinsk teknologivurderingsrapport, der på baggrund af en gennemgang af den kliniske evidens anslog, at succesfuld implementering af vaccinen i børnevaccinationsprogrammet kunne forhindre omkring 70 % af alle tilfælde af livmoderhalskræft. En sygdom, der på det tidspunkt slog omkring 175 danske kvinder ihjel om året (Sundhedsstyrelsen, 2007).

Disse estimater var en af de væsentligste årsager til, at de danske sundhedsmyndigheder anbefalede at indføre vaccinen i børnevaccinationsprogrammet for piger, og i marts 2008 besluttede Folketinget at påbegynde en sådan indføring pr. 1. januar 2009. I første omgang blev vaccinen gjort gratis for piger født i 1996 eller senere, men igennem løbende catch-up-programmer blev vaccinen også gjort tilgængelig for ældre årgange. HPV-vaccinationsprogrammet har siden september 2019 også inkluderet drenge, der er født 1. juli 2007 eller senere. Også drenge født mellem 1. januar 2006 og 30. juni 2007 samt unge mænd, der er til mænd, og som er i alderen 18-25 år, kan få vaccinen gratis igennem et catch-up-program, der løber frem til udgangen af 2021. De nyeste tal fra sundhedsmyndighederne anslår, at den nuværende vaccine i vaccinationsprogrammet, Gardasil 9, beskytter imod op til 90 % af alle tilfælde af livmoderhalskræft og analkræft (Sundhedsstyrelsen, 2019).

Efter at HPV-vaccinationsprogrammet i de første år nød positiv opmærksomhed og høj tilslutning, blev vaccinen i 2013 genstand for en del negativ medieomtale (Smith, 2018). I starten af året skrev Politiken om formodede interessekonflikter blandt nogle af de lægefaglige eksperter, der havde været vokale i deres støtte til vaccinen (Sheikh, 2013a). Midt på foråret bragte Politiken også en nyhedshistorie om 13-årige Simone, der umiddelbart efter at have modtaget sin anden af tre HPV-vaccinedoser begyndte at opleve symptomer som hovedpine, svimmelhed og besvimelser (Sheikh, 2013b). Lignende historier om piger, der blev syge efter at have modtaget vaccinen, begyndte at florere i medierne i løbet af foråret og sommeren 2013.

I marts 2015 sendte TV 2 dokumentaren ”De vaccinerede piger – syge og svigtede”. Sammen med en række nyhedsindslag og netartikler på tv2.dk portrætterede dokumentaren en række unge pigers sygdomsforløb. Pigerne besvimed tit og led af ekstrem træthed samt smerter i muskler og led. Nogle af pigerne var blevet diagnosticeret med træthedssyndromet POTS og/eller smertelidelsen CRPS. Alle pigerne havde det til fælles, at deres symptomer var begyndt eller var blevet markant forværret, efter at de var blevet vaccineret mod HPV, og pigerne og deres pårørendes mistanke mod vaccinen blev bakket op af læger på det nu nedlagte Synkopecentret på Frederiksberg Hospital.

I takt med udbredelsen af de negative mediehistorier bredte usikkerheden sig i befolkningen, og flere forældre fravalgte eller udskød deres døtres HPV-vaccination. To studier har sidenhen påvist en negativ korrelation mellem antallet af negative mediehistorier og antallet af HPV-vaccinerede omkring 2013-16 (Hansen, Schmidtlaicher, & Brewer, 2020; Suppli et al., 2018). Et tredje studie fandt indikationer på, at forældregrupper, der normalt udviser opbakning til det danske vaccinationsprogram, blev mere tøvende omkring, hvorvidt deres døtre skulle HPV-vaccineres (Amdisen, Kristensen, Rytter, Molbak, & Valentiner-Branth, 2018).

I mellemtiden eskalerede debatten om vaccinen på sociale medier og i online debatfora. Flere HPV-vaccinekritiske grupper og aktører mobiliserede deres kritik af vaccinen via offentlige Facebook-sider og lukkede grupper (Agergaard & Nielsen, 2020; Agergaard, Smith, & Nielsen, 2020). Der er her langt fra tale om én organiseret bevægelse, men i stedet om en række mindre grupper, organisationer og enkeltpersoner, der af en bred vifte af årsager kritiserede vaccinen og de lægevidenskabelige eksperter fra eksempelvis sundhedsmyndighederne, der blåstemplede den. Nogle grupper sluttede kreds om de syge piger og brugte Facebook til at fortælle pigernes historie og berette om deres personlige oplevelse af at være blevet svigtet i det danske sundhedssystem. Disse narrativer flød sammen med diskurser fremsat i andre fora, hvor kritikere mente (og stadig mener), at eksperter og fagfolk har oversolgt vaccinen som et vidundermiddel mod kræft på trods af manglende dokumentation for sikkerhed og effekt.

Nogle af disse synspunkter mødte til en vis udstrækning også opbakning fra medicinske fagpersoner. Som tidligere nævnt udtrykte en række læger fra Frederiksberg Hospital deres bekymringer omkring vaccinen i TV 2's dokumentar. De mente, at de igennem en længere periode havde kunnet observere mønstre i de symptomer, som flere af deres kvindelige patienter havde henvendt sig med, blandt andet at symptomerne var kommet, kort tid efter at patienterne var blevet HPV-vaccineret. Deres mistanke var medvirkende til, at Det Europæiske Lægemiddelagentur (EMA) indledte en ekstraordinær undersøgelse af, hvorvidt lidelserne POTS og CRPS var overrepræsenteret blandt HPV-vaccinerede piger. EMA's undersøgelsesrapport fra november

2015 konkluderede imidlertid, at der ikke var belæg for en sammenhæng mellem vaccinen og POTS eller CRPS (European Medicines Agency, 2015).

Frederiksberg-lægenes kritik var dog ikke det eneste eksempel på, at forskerfejder også spillede en væsentlig rolle i kontroversen. I maj 2016 beskyldte ledende overlæge på klinisk immunologisk afdeling på Aalborg Universitetshospital, Kim Warming, Sundhedsstyrelsen for at vildlede befolkningen og politikere omkring vaccinnens effekt. I samme interview til dagbladet Information kaldte han sundhedsdirektør Søren Brostrøms gentagende udtalelser om, at vaccinen kan redde liv, for videnskabeligt uredelige (Thorup, 2016). De episodiske stridigheder fagfolk imellem, der undertiden indtog mediernes spalteplass, er et vigtigt aspekt af kontroversen, idet uroen på de indre linjer gjorde informationsstrømmen svær at navigere i for teenageforældre, der søgte information om vaccinen. Desuden var det brænde på bålet for vaccinnens kritikere og kom dermed til at indtage en prominent plads i debatten på de sociale medier.

Medierne – både de konventionelle, men i særdeleshed også de sociale – tenderede til at sammenfiltre aspekter af den svækkelse af tilliden, der fandt sted i HPV-vaccinekontroversen, og i praksis kan det være en besværlig opgave at forsøge at adskille aspekterne igen, da både intensiteten og udtrykket af den svækkede tillid varierede over tid (Agergaard & Nielsen, 2018; Agergaard, Smith, & Nielsen, 2020). For ”de syge og svigtede, vaccinerede piger” og deres pårørende var svækkelsen af tillid i første omgang rodfæstet i den korporlige oplevelse af at fejle ”noget”, som hverken kunne diagnosticeres eller behandles. Selv patientgruppernes mistanke om vaccinen som en årsagsforklaring til symptomerne kunne ikke genfindes i det efterhånden voksende korpus af epidemiologiske studier, der ikke fandt en overrepræsentation af lidelser som POTS, CRPS og en række andre diagnoser blandt vaccinerede (f.eks. Arbyn, Xu, Simoens, & Martin-Hirsch, 2018; European Medicines Agency, 2015; Feiring et al., 2017). Hos patientgrupperne meldte spørgsmål om eksperternes duelighed sig, for var myndigheder og forskere overhovedet i stand til at forstå deres symptomer? Dette spørgsmål skabte ikke blot et ontologisk modsætningsforhold mellem patienternes personlige oplevelser og den kliniske evidens, men også en epistemisk kløft. Og en del af kontroversen udviklede sig til diskussioner om, hvordan man bør vægte udsigelseskraften af studier på befolkningsniveau over for enkeltstående dele af befolkningen, hvis personlige oplevelser af egen krop og psyke ikke harmonerede med resultater af sådanne epidemiologiske undersøgelser.

For nogle kritikere af vaccinen var spørgsmålet om eksperternes duelighed dog tæt forbundet med både spørgsmål om deres velvilje og integritet. Nogle steder i den offentlige debat – igen navnlig på sociale medier – spekulerede kritikere i, at medicinalfirmaer, myndigheder og nogle praktiserende læger samarbejdede om at profitere økonomisk på vaccinen og/eller bevidst underspillede deres moralske ansvar over for ”vaccinnens ofre”. Denne fremstilling af (i hvert fald nogle) videnskabelige eksperter som en skare af kyni-

ske forretningsfolk uden velvilje og integritet hører dog klart til blandt de mest ekstreme standpunkter i HPV-debatten. Og i spektret mellem fuld tillid og fuld mistillid findes der mange nuancer.

Nogle af disse nuancer kan bedst beskrives som forskellige intensiteter af tvivl, som blev affødt af intentioner om at være den gode forælder, der træffer den rigtige beslutning på sine børns vegne. For de forældre, der fravalgte eller udsatte deres barns vaccine, er beslutningen ikke nødvendigvis ensbetydende med mistillid til den konventionelle videnskab, men snarere et udtryk for, at de forsøger at tilegne sig så meget forskelligartet information som muligt for at føle sig informeret (se også Leach & Fairhead, 2007). Man kan se det som en slags "selvuddannelse", hvor forældre forsøger at gøre sig til eksperter i deres eget barns sundhed (Reich, 2016). For de forældre, der mere eller mindre ufrivilligt har fundet informationer om vaccinen uden for de kanaler, som sundhedsmyndigheder og fagfolk bestrider, kan "de vaccinerede pigers" personlige beretninger have bidraget til tvivl og usikkerhed. Forældrene har kunnet spejle deres egne teenagebørn i de piger, der led af uforklarlige symptomer efter vaccinen, og de gentagne narrativer i konventionelle og på sociale medier om unge pigers transformation fra rask og glad til syg og svigtet blev en slags personificering af usikkerheden.

Hvordan den enkelte vægter forskellige typer af risici og dermed også forskellige typer af viden og ekspertvurderinger, hænger dog også sammen med personlige værdier om "det gode liv". Og i tilfældet med vacciner kan dette for mange forældre oversættes til værdier om, hvad der er "det sunde liv". Nogle forældre, der tænker sundhed i termer af en organisk og "naturlig" livsstil, tenderer til at have reservationer over for nogle eller alle vacciner (Reich, 2016). Det kan eksempelvis være tilsætningsstoffer som aluminium, der i nogle forældres optik får vacciner til at fremstå som en syntetisk intervention, der i bedste fald er overflødig og i værste fald giftig.

For HPV-vaccinen kan der dog også være kulturelle normer og værdier omkring sundhed, der i sidste ende får forældre til at vælge vaccinen til. I Danmark er der generelt en stærk kultur omkring forebyggelse og behandling af kræft, og denne er især blevet styrket igennem de seneste to årtier, hvilket er eksemplificeret ved sundhedspolitiske tiltag, såsom kræftpakker og oplysningskampagner (Tørring, 2014). Denne kultur møder generelt stor opbakning i befolkningen, hvor den voksende gennemsnitsalder betyder, at en stor andel af danskerne selv får kræft eller oplever opslidende kræftforløb igennem nærtstående pårørende. Personlige oplevelser af kræft blandet med folkelige normer og værdier om, at kræft er en sygdom, vi både individuelt og som samfund bekæmper, er uden tvivl blandt de væsentligste drivkræfter for at HPV-vaccinere sin datter og indgår derfor også naturligt i mange forældres snørklede beslutningsproces.

Om forældrene i sidste ende udviser tillid til vaccinationsprogrammet og den omsætning og overlevering af viden, der foranstalter og opretholder det, afhænger derfor både af deres opfattelse af væsentligheden af de problemer,

vaccinen er sat i verden for at løse, og hvorvidt vaccinen i sig selv fremstår som den rigtige løsning på disse problemer. Disse overvejelser knytter sig ikke kun til eksperternes duelighed, men også deres velvilje. For er eksperterne villige til at lytte, når det kommer til at adressere de bekymringer, der i samfundet og den enkelte borgers optik er væsentlige, og finder de løsninger, der harmonerer med de enkelte borgeres værdier om, hvad der er gavnligt for samfundet?

En del kunne dog tyde på, at tilliden til HPV-vaccinationsprogrammet igennem de seneste år igen er tiltagende. I 2017 var antallet af piger, der påbegyndte HPV-vaccinationsprogrammet, fordoblet sammenlignet med året før, og i 2018 steg antallet med yderligere 20 % (Statens Serum Institut, 2019). Faktisk var der flere piger, der fik første dosis af vaccinen i 2018 end før mediestormen i 2013, hvilket dog delvist skal ses i lyset af, at et ukendt antal forældre i første omgang valgte at udskyde deres datters vaccination. Også mediedækningen af vaccinen har generelt været langt mere favorabel. I 2017 gik en stor del af medieomtalen blandt andet til sundhedsmyndighederne, Kræftens Bekæmpelse og Lægeforeningen, der sammen med en række andre organisationer lancerede kampagnen *Stop HPV* på sociale medier og kampagnesiden stophpv.dk. Også andre af vaccinenes proponenter blev mere vokale i de konventionelle og på de sociale medier, og mange steder opstod der en meta-debat, hvor flere sundhedsfaglige autoriteter, journalister, meningsdannere og borgere kritiserede den vægt, ”de vaccinerede pigers” mistanke mod vaccinen havde i debattens tidligere stadier (Agergaard, 2018; Smith, 2018).

6. Afrundende perspektiver: Tillidens robusthed

HPV-kontroversen er et eksempel på, hvordan tilliden til videnskabelige eksperter kan svækkes i dele af befolkningen, og hvordan kontroverser opstår, når modsatrettede bekymringer kommer på tværs af hinanden. Som i tilfældet med ”de vaccinerede piger” involverer diskussioner om, hvilke bekymringer der bør vægte højest, også spørgsmål om, hvilke typer af (modstridende) viden og mulige repræsentationer af verden der bør vægte højest. Grupper af borgere kan her sætte spørgsmålstegn ved eksperternes duelighed, hvis de ikke er i stand til at genkende eller forstå de utryghedsmomenter, som borgerne mærker på egen krop og psyke. Dette kan også komme til udtryk som mistillid til eller tvivl omkring eksperternes velvilje og/eller integritet, når borgere føler sig distanceret af den institutionaliserede og den industrielle videnskab.

Dog spiller værdier (f.eks. sociale, kulturelle og politiske) også en væsentlig rolle, hvilket også gør vægtninger af borgeres bekymringer til et moralsk og/eller politisk anliggende. Her kommer borgeres opfattelse af eksperternes velvilje igen i spil og afføder diskussioner om, hvorvidt eksperterne omsæt-

ter deres viden på en måde, der er godgørende for samfundet og dets enkelte borgere. Nogle forældre stiller sig som eksempel tvivlende over for vacciners gavnlighed over for deres eget barn ud fra en opfattelse af vacciner som en ”uorganisk” eller ”syntetisk” intervention.

For uden HPV-debatten har det seneste årti budt på flere prominente socioteknologiske kontroverser i Danmark, hvor bekymringer blandt større eller mindre grupper af borgere har stået vinkelret på de mere overordnede bekymringer, som forskere og videnskabelige eksperter har forsøgt at dæmme op for via vidensproduktion, teknologisk innovation og rådgivning af beslutningstagere. I 2018 var lokale protester medvirkende til, at Folketinget omstødte en 15 år gammel beslutning om at finde en endelig placering til deponering af radioaktivt affald fra Forskningscenter Risø og i stedet valgte at opretholde det midlertidige depot på Risø frem til 2073. Her var det bekymringer om miljømæssige og socioøkonomiske konsekvenser, der forårsagede protester blandt borgere og lokalpolitikere i de fem kommuner, hvor eksperter havde udpeget potentielle deponeringslokationer (Leunbach & Nielsen, 2019). Ligeledes har opførelser af nye vindmøller og vindmølleparker ført til lokale protester. Frygt for støjgener og tab af ejendomsværdi er her blandt de mest fremtrædende årsager til, at borgergrupper slutter sig sammen mod møllerne (Horsbøl, 2020; Røjle & Aaberg, 2018)

Også den danske håndtering af coronavirus har givet anledning til nye kontroverser og debatter nærmest på daglig basis. Og diskussionerne om de gennemgribende nedlukninger og forsøg på genåbninger samt de stribevis af øvrige tiltag, der siden marts 2020 er blevet foretaget i forsøget på at balancere epidemikontrol over for andre hensyn, udgør et eksemplarisk stilstudie i konfrontationer mellem ekspertvurderinger, politiske beslutninger og borgeres bekymringer, som fremtidig forskning med fordel kan dykke ned i. For nærmest fra den dag, hvor pandemiens indtog i Danmark var en realitet, har midlertidige eller længerevarende protester fra større eller mindre grupperinger af borgere været et konstant bagtæppe til regeringen og myndighedernes epidemihåndtering. Uden for Christiansborg har lyden af slag på grydelåg gjaldet i protest mod forslag til revidering af epidemiloven (Jørgensen, 2020). Sortklædte demonstranter har ved flere lejligheder under nedlukningen i vinteren 2021 højlydt markeret deres utilfredshed med de nationale restriktioner (Moestrup, 2021). Traktorer har i november 2020 kørt paradekørsel i de store byer for at understrege landmænds utilfredshed med beslutningen om at aflive alle danske mink for at undgå potentiel spredning af nye coronavirusmutationer (Elkjær, 2020). Og i starten af april 2020 strømmede forældre til Facebook-gruppen ”mit barn skal ikke være forsøgskanin for COVID-19” i protest mod, at genåbningen af folkeskolernes mindste klassetrin udgjorde det bærende element i første fase af den nationale genåbningsplan under pandemiens første bølge (Søndergård, 2020). Disse nedslag er blot nogle blandt mange eksempler på, at epidemihåndteringen løbende

har skabt utryghed eller harme i befolkningen og har udfordret den tillids-erklæring, der var så markant ved epidemiens start.

Hvad har HPV-vaccinen, forsøg med atomkraft, vindmøller og eksperter-rådgivning til håndtering af coronavirus til fælles? Alle udgør de eksempler på, at videnskabelige eksperter har frembragt og omsat viden med henblik på at dæmme op for nogle af de mest prominente kriser, som menneskeheden aktuelt står over for, såsom cancer, coronavirus og klimaforandringer. Utvivlsomt skal en stor del af tilliden til videnskaben netop tilskrives dennes løfte om at stille sig i frontlinjen i håndteringen af kriser, globale såvel som lokale. Denne tillids-erklæring har slående ligheder med den tillidsboble, som ifølge Richard Edelman (2020b) og mange af hans kollegaer inden for tillidsforskning har omsluttet mange af samfundets institutioner under coronakrisen. Når krisen kradser, sætter vi vores lid til dem i frontlinjen (Svend- sen, 2020).

Kontroverser og konfrontationer mellem videnskabsfolk, beslutningstager og borgere er imidlertid uundgåelige. De omfatter sjældent de dele af videnskaben, der ligger langt fra de fleste menneskers dagligdag, såsom forskning i exoplaneter eller i Johannes V. Jensens forfatterskab. I stedet opstår de, når videnskab og politik, oftest i en højere sags tjeneste, vikler sig ind i menneskers dagligdag og binder an med vacciner, vindmøller og coronatiltag. Her ligger kimen til de små stik, der undertiden må komme i selv den mest robuste tillidsboble.

Kan tilliden holde til disse små stik? En pessimistisk vinkel på dette spørgsmål ligger i den tyske sociolog Ulrich Becks (1986/1997) karakteris- tik af den moderne tids risikosamfund, hvor samfundets institutioner, her- under videnskaben i særdeleshed, ophober nye og mere eller mindre kendte risikofaktorer i deres iver for at skabe vækst og forbedre menneskers levevil- kår. Nye usikkerhedsmomenter er med andre ord skyggesiden af den økono- miske og teknologiske vækst, og i takt med ophobningen af ukendte risiko- faktorer vil samfundets institutioner komme til at halse længere og længere bagefter, når det drejer sig om at dæmme op for de nye risici gennem politi- ske og juridiske tiltag. Og alt imens videnskaben forsøger at komme vel- kendte risikofaktorer til livs, opstår der nye problemer lokalt og globalt, som risikosamfundets institutioner ikke er gearet til at håndtere. Den dystre pro- gnose for risikosamfundet er dermed, at flere og flere mennesker vil føle, at den teknologiske vækst kommer på tværs af deres livsgrundlag i en stadig mere usikker verden. Og som i en fremskrivning af Edelmanns (2020a) til- lidsparadoks vil tilliden til videnskaben sammen med andre af samfundets vitale institutioner falde til jorden i store dele af befolkningen til trods for gode intentioner om at skabe bedre vilkår for (dele af?) menneskeheden.

Men netop de løbende små stik i tilliden kan i en mere nuanceret og kon- struktiv udlægning af tillidsspørgsmålet være samfundets mulighed for at forsøge at opretholde en høj grad af tillid – selv i en usikker verden. Bekym- ringer, uenigheder og ultimativt svækkelse af tillid kan gennem socialpsyko-

logen Martin Bauers (2015, p. 2) velvalgte analogi sammenlignes med den smerte, der kan opstå i kroppen under fysisk aktivitet. Den signalerer, at noget kan være galt, og kræver opmærksomhed, forklaring og en eventuel tilpasning af aktiviteten. På samme måde giver socioteknologiske kontroverser såvel videnskabelige eksperter som politiske beslutningstagere muligheden for at udforske og lære om borgernes bekymringer og løbende vurdere, om det er de rigtige problemstillinger, der bliver adresseret og/eller de bedste løsninger, der bliver fundet (Callon, Lascoumes, & Barthe, 2009).

Det er selvfølgelig vigtigt at understrege, at kontroverser ikke kun er konstruktive. På samme måde som smerte ved fysisk aktivitet kan udvikle sig til behandlingskrævende skader, kan kontroverser og svækkelse af tillid have længerevarende konsekvenser, som for eksempel når forældre fravælger vacciner til deres børn af frygt for bivirkninger. Desuden viser både HPV-sagen, coronadebatten og de øvrige kontroverser, vi har nævnt i denne fremstilling, at det aldrig er muligt at gøre alle tilfredse, og at en midlertidig svækkelse af tillid kan sætte sig mere eller mindre permanente spor i nogle dele af befolkningen. Kontroverser kommer derfor altid med en pris, som er uundgåelig at betale i et åbent og demokratisk samfund. Og det kan netop være samfundets villighed til at betale denne pris, der i det lange løb sikrer den højest mulige tillid til videnskabelige eksperter. For det er den åbne debat om videnskab og teknologi, der giver eksperterne det bedst mulige udgangspunkt for at sikre, at så mange borgere som muligt er med om bord i kampen mod trusler som cancer, coronavirus og klimaforandringer.

Tak

Vi sender en stor tak til den anonyme reviewer, der har bidraget med en række særdeles relevante og hjælpsomme kommentarer til et tidligere udkast af manuskriptet.

REFERENCER

- Agergaard, T.E. (2018). *En vaccine mod tillid? En undersøgelse af tre danske HPV-vaccinekritiske fællesskaber og deres offentlige Facebook-sider* (speciale). Center for Videnskabsstudier, Institut for Matematik, Aarhus Universitet. Hentet fra: <https://css.au.dk/fileadmin/reposs/reposs-046.pdf>
- Agergaard, T.E., & Nielsen, K.H. (2018). Ansigt på usikkerheden. I: M.A. Skydsgaard, & K.H. Nielsen (red.), *Videnskab er lidenskab* (pp. 67-83). Aarhus: Science Museerne.
- Agergaard, T.E., & Nielsen, K.H. (2020). Loss, Doubt, and Betrayal: Strands of Vaccination Skepticism on Three Facebook Pages Involved in the Controversy Over Human Papillomavirus (HPV) Vaccination. *Frontiers in Communication*, 5. doi:10.3389/fcomm.2020.557424

- Agergaard, T.E., Smith, M.E., & Nielsen, K.H. (2020). Vaccine assemblages on three HPV vaccine-critical Facebook pages in Denmark from 2012 to 2019. *Media and communication*, 8(2), 339-352. doi:10.17645/mac.v8i2.2858
- Amdisen, L., Kristensen, M., Rytter, D., Molbak, K., & Valentiner-Branth, P. (2018). Identification of determinants associated with uptake of the first dose of the human papillomavirus vaccine in Denmark. *Vaccine*, 36(38), 5747-5753. doi:10.1016/j.vaccine.2018.08.006
- Arbyn, M., Xu, L., Simoens, C., & Martin-Hirsch, P.P. (2018). Prophylactic vaccination against human papillomaviruses to prevent cervical cancer and its precursors. *The Cochrane database of systematic reviews*, 5(5), CD009069. doi:10.1002/14651858.CD009069.pub3
- Bauer, M.W. (2015). *Atoms, bytes and genes: public resistance and techno-scientific responses*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315775999>
- Beck, U. (1986/1997). *Risikosamfundet: På vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Braman, D., Kahan, D.M., Slovic, P., Gastil, J., & Cohen, G.L. (2007). The second national risk and culture study: Making sense of – and making progress in – The american culture war of fact. *GW Law Faculty Publications & Other Works*. Hentet fra: http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/211
- Brown, B. (2017). *Braving the wilderness: The quest for true belonging and the courage to stand alone*. London: Vermilion.
- Callon, M., Lascoumes, P., & Barthe, Y. (2009). *Acting in an uncertain world: An essay on technical democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Collins, H.M., & Evans, R. (2007). *Rethinking expertise*. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226113623.001.0001>
- Collins, H.M., & Pinch, T. (2005). Yuppie Flu, Fibromyalgia, and Other Contested Diseases. In: H.M. Collins & T. Pinch, *Dr. Golem: How to think about medicine*. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226113692.001.0001>
- Edelman (2020a, 19. januar). 2020 Edelman trust barometer reveals growing sense of inequality is undermining trust in institutions. Hentet fra: <https://www.edelman.com/news-awards/2020-edelman-trust-barometer>
- Edelman (2020b, 2. maj). 2020 Edelman trust barometer spring ipdate: Trust and the COVID-19 pandemic. Hentet fra: <https://www.edelman.com/research/trust-2020-spring-update>
- Elkjær, K. (2020, 18. november). Stor demonstration: Lørdag fyldes Aarhus med traktorer. *TV2 Østjylland*. Hentet fra: <https://www.tv2ostjylland.dk/aarhus/stor-demonstration-loerdag-fyldes-aarhus-med-traktorer>
- Erngaard, H. (2006, 10. juni). Verdens første kræftvaccine godkendt i USA. *Berlingske*. Hentet fra: <https://www.berlingske.dk/videnskab/verdens-foerste-kraeftvaccine-godkendt-i-usa>
- European Medicines Agency. (2015). *Assessment report review under article 20 of regulation (EC) no 726/2004 human papillomavirus (HPV) vaccines*. London: European Medicines Agency.
- Feiring, B., Laake, I., Bakken, I.J., Greve-Isdahl, M., Wyller, V.B., Haberg, S.E., ... Trogstad, L. (2017). HPV vaccination and risk of chronic fatigue syndrome/myalgic encephalomyelitis: A nationwide register-based study from Norway. *Vaccine*, 35(33), 4203-4212. doi:10.1016/j.vaccine.2017.06.031
- Franzoi, S.L. (2006). *Social psychology* (4th Ed.). New York: McGraw-Hill.
- Gallup (2019). *Wellcome Global Monitor 2018 – First Wave Findings*. Hentet fra: <https://wellcome.ac.uk/sites/default/files/wellcome-global-monitor-2018.pdf>
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford: Stanford University Press.

- Hansen, P.R., Schmidtlaicher, M., & Brewer, N.T. (2020). Resilience of HPV vaccine uptake in Denmark: Decline and recovery. *Vaccine*, 38(7), 1842-1848. doi:10.1016/j.vaccine.2019.12.019
- Harris, P.L. (2007). Trust. *Developmental Science*, 10(1), 135-138. doi:10.1111/j.1467-7687.2007.00575.x
- Hede, A., Jørgensen, S.S., & Andersen, J.G. (2020). *Undersøgelse af befolkningens adfærd, tillid og informationsvaner under coronakrisen*. TrygFonden.
- Heinemeier, E. (2017, 18. december). Undersøgelse: Danskerne har stor tillid til forskere. *videnskab.dk*. Hentet fra: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/undersoegelse-danskerne-har-stor-tillid-til-forskere>
- Horsbøl, A. (2020). Localizing Environmental Conflicts: Facebook groups as intertextual sites for local protest voices. In: J. Díaz-Pont, P. Maesele, A. Egan Sjölander, M. Mishra, & K. Foxwell-Norton (Eds.), *The Local and the Digital in Environmental Communication* (pp. 91-108). Cham: Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978-3-030-37330-6
- Jørgensen, A.S. (2020, 13. november). Op mod 1.200 demonstranter har forsamlet sig foran Christiansborg i protest mod epidemilov. *dr.dk*. Hentet fra <https://www.dr.dk/nyheder/seneste/op-mod-1200-demonstranter-har-forsamlet-sig-foran-christiansborg-i-protest-mod>
- Kahan, D.M. (2013). Ideology, motivated reasoning, and cognitive reflection. *Judgment and Decision Making*, 8(4), 407. doi:10.2139/ssrn.2182588
- Kahan, D.M., Braman, D., Cohen, G.L., Gastil, J., & Slovic, P. (2010). Who fears the HPV vaccine, who doesn't, and why? An experimental study of the mechanisms of cultural cognition. *Law and Human Behavior*, 34(6), 501-516. doi:10.1007/s10979-009-9201-0
- Kostovičová, L., Bašnáková, J., & Bačová, V. (2017). Predicting perception of risks and benefits within novel domains. *Studia Psychologica: Journal for Basic Research in Psychological Sciences*, 59(3), 176-192. doi:10.21909/sp.2017.03.739
- Kruger, J., & Dunning, D. (1999). Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1121-1134. doi:10.1037/0022-3514.77.6.1121
- Leach, M., & Fairhead, J. (2007). *Vaccine anxieties: Global science, child health and society*. London: Earthscan.
- Leunbach, R.N., & Nielsen, K.H. (2019). Exploring the dialogical space of hybrid forums: The “predictably unpredictable” case of radioactive waste management in Denmark, 2003-2018. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 39(1-2), 4-18. doi:10.1177/0270467620932831
- Luhmann, N. (1973/1999). *Tillid – en mekanisme til reduktion af social kompleksitet* (N. Mortensen, overs.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Mayer, R., Davis, J., & Schoorman, F. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management review*, 20(3), 709-734. doi:10.2307/258792
- Moestrup, J.H. (2021, 10. januar). Vi er vrede, og vi er trætte, og vi er ved at blive sindssyge. Hvor er den virus?. *tv2.dk*. Hentet fra: <https://nyheder.tv2.dk/samfund/2021-01-10-vi-er-vrede-og-vi-er-traette-og-vi-er-ved-at-blive-sindssyge-hvor-er-den-virus>
- Reich, J.A. (2016). *Calling the shots: Why parents reject vaccines*. New York: NYU Press.
- Rotenberg, K.J. (2018). *The psychology of trust*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315558912>
- Rotter, J.B. (1980). Interpersonal trust, trustworthiness, and gullibility. *American Psychologist*, 35(1), 1-7. doi:10.1037/0003-066X.35.1.1

- Røjle, H., & Aaberg, M. (2018, 20. september). Nye vindmølleparker får folk til at overveje at flytte fra Vestkysten. *dr.dk*. Hentet fra: <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/midtvest/nye-vindmoelleparker-faar-folk-til-overveje-flytte-fra-vestkysten>
- Schneier, B. (2012). *Liars and outliers: Enabling the trust that society needs to thrive*. Indianapolis: Wiley.
- Sheikh, J. (2013a, 28. februar). Læge kritiseres for dobbelt interesse i HPV-vaccine. *politiken.dk*. Hentet fra: <https://politiken.dk/forbrugogliv/sundhedogmotion/art5436604/L%C3%A6ge-kritiseres-for-dobbelt-interesse-i-HPV-vaccine>
- Sheikh, J. (2013b, 17. april). Frustrerede forældre: HPV-vaccine har gjort vores datters liv til et helvede. *politiken.dk*. Hentet fra: <https://politiken.dk/forbrugogliv/sundhedogmotion/art5466667/Frustrerede-for%C3%A6ldre-HPV-vaccine-har-gjort-vores-datters-liv-til-et-helvede>
- Smith, M.E. (2018). *Mediedækningen af HPV-vaccinen i Danmark: Et studie af mediernes indflydelse på HPV-debatten fra 1991-2017*. (Speciale). Center for Videnskabsstudier, Institut for Matematik, Aarhus Universitet. Hentet fra: <https://css.au.dk/fileadmin/reposs/reposs-045.pdf>
- Statens Serum Institut (2019, 20. februar). Fortsat stigning i HPV-vaccination i 2018. Hentet fra: <https://www.ssi.dk/aktuelt/nyheder/2019/fortsat-stigning-i-hpv-vaccination-i-2018>
- Sundhedsstyrelsen (2007). Reduktion af risikoen for livmoderhalskræft ved vaccination mod humant papillomvirus (HPV). *Medicinsk Teknologivurdering*, 9(1). Hentet fra: <https://www.sst.dk/%7E/media/38191187F19A446F8A0B7E41349D7A2C.ashx>
- Sundhedsstyrelsen (2019, 15. juli). HPV-vaccination mod kræft og kønsvorter. Hentet fra: <https://www.sst.dk/da/viden/vaccination/vaccination-af-boern/hpv-vaccination>
- Suppli, C.H., Hansen, N.D., Rasmussen, M., Valentiner-Branth, P., Krause, T.G., & Molbak, K. (2018). Decline in HPV-vaccination uptake in Denmark – the association between HPV-related media coverage and HPV-vaccination. *BMC Public Health*, 18, 1360. doi:10.1186/s12889-018-6268-x
- Svendsen, G.T. (2012). *Tillid*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Svendsen, G.T. (2020, 20. marts). Forsker: Danmarks verdensrekord i tillid hjælper os i kampen mod corona. *videnskab.dk*. Hentet fra: <https://videnskab.dk/forskerzonen/kultur-samfund/forsker-danmarks-verdensrekord-i-tillid-hjaelper-os-i-kampen-mod-corona>
- Søndergård, A. (2020, 7. april). Medlemmer strømmer til Facebook-gruppe: ”Mit barn skal ikke være forsøgskanin for covid-19.” *politiken.dk*. Hentet fra: <https://politiken.dk/indland/art7743999/Mit-barn-skal-ikke-v%C3%A6re-fors%C3%B8gskanin-for-covid-19>
- Sønderskov, K., & Dinesen, P. (2016). Trusting the state, trusting each other? The effect of institutional trust on social trust. *Political Behavior*, 38(1), 179-202. doi:10.1007/s11109-015-9322-8
- Tillid (2009). I *Den Store Danske*. Hentet fra: <https://denstoredanske.lex.dk/tillid>
- Thorup, M.-L. (2016, 30. maj). Ekspert anklager styrelse for at vildlede om HPV-vaccine. *information.dk*. Hentet fra: <https://www.information.dk/indland/2016/05/ekspert-anklager-styrelse-vildlede-hpv-vaccine>
- Tørring, M.L. (2014). Hvorfor akut kræft? Et bud på en epidemisk forståelse af tid og kræft-tendenser i Danmark. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 11(20). doi:10.7146/tfss.v11i20.17222
- Uddannelses- og Forskningsministeriet (2014). *Den danske kodeks for integritet i forskning*. København: Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Wilson, P. (1983). *Second-hand knowledge: An inquiry into cognitive authority*. Westport, CT: Greenwood Press.